

«AVANGARD-BASPA»

QARAQALPAQ XALIĞ ERTEKLERI

SHESHEN BALA

398.21(=512.512)/Sh 17

Книга должна быть
Возвращена не позже
Указанного здесь срока
Количество предыдущих
выдач _____

--	--

Qaraqalpaq xalıq ertegi

SHESHEN BALA

NÓKIS
«AVANGARD-BASPA»
2022

UOK 821.512.122-7
KBK 5 Qar
SH-17

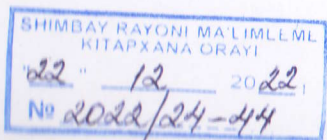
Sheshen bala. Qaraqalpaq xalıq
ertegi. [Tekst]: Nókis, «Avangard-
Baspa», 2022-jıl. 16 бет

«Sheshen bala» atamasındaǵı bul kitapqa
kirgizilgen ertek balalardıń súyikli erteklerinen
biri esaplanadı.

Baspaga tayarlagan:

Polat ÓTENIYAZOV — Filologiya ilimleri
boyınsha filosofiya doktori (PhD)

ISBN 978-9943-4410-8-8 © «Avangard-Baspa» 2022.

SHESHEN BALA

Qaraqalpaqlardıń Xiywa xanına baǵı-
nishlı bolıp turgan waǵı eken. Qara-
qalpaqtıń on tórt biyi Xiywa xanınıń
shaqırığına ketip baratırıp, jolda adasıptı.
Olar bir qumnıń eteginde qoy baǵıp júr-
gen bir balaǵa gezlesipti hám onnan jol
soraptı:

— Jeter jerde el joq. Búginshe biziń
ılashıqqa miyman bolaǵoyıń, — depti bala.

Biyler balanı dálkek etipti:

— Qonsaq ne soyıp bereseń? — depti.
Bala tayaǵına súyenip turıp:

— Tapsam birewin, tappasam ekewin
soyıp beremen, — depti.

— Haw, mına balanıń deni saw ma? —
deydi biylerdiń birewi. — Tapsań birewin
soyasań, tappasań qalay ekewin soyasań?
Ol qalay?

Bala úndemepti. Sonda taǵı birewi tu-
rıp murnın gárdiytip:

— ılashıǵıń tar, jayǵaspaymız! Bizler on
tórt adambız! — depti.

UOK 821.512.122-7
KBK 5 Qar
SH-17

Sheshen bala. Qaraqalpaq xalıq
ertegi. [Tekst]: Nókis, «Avangard-
Baspa», 2022-jıl. 16 bet

«Sheshen bala» atamasındaǵı bul kitapqa
kirgizilgen ertek balalardıń súyikli erteklerinen
biri esaplanadı.

Baspaǵa tayarlaǵan:

Polat ÓTENIYAZOV — Filologiya ilimleri
boyınsha filosofiya doktori (PhD)

ISBN 978-9943-4410-8-8 © «Avangard-Baspa» 2022.

SHESHEN BALA

Qaraqalpaqlardıń Xiywa xanına baǵı-
nishlı bolıp turgan waǵı eken. Qara-
qalpaqtıń on tórt biyi Xiywa xanınıń
shaqırığına ketip baratırıp, jolda adasıptı.
Olar bir qumnıń eteginde qoy baǵıp jú-
gen bir balaǵa gezlesipti hám onnan jol
soraptı:

— Jeter jerde el joq. Búginshe biziń
ılashıqqa miyman bolagoyıń, — depti bala.

Biyler balanı dálkek etipti:

— Qonsaq ne soyıp bereseń? — depti.
Bala tayaǵına súyenip turıp:

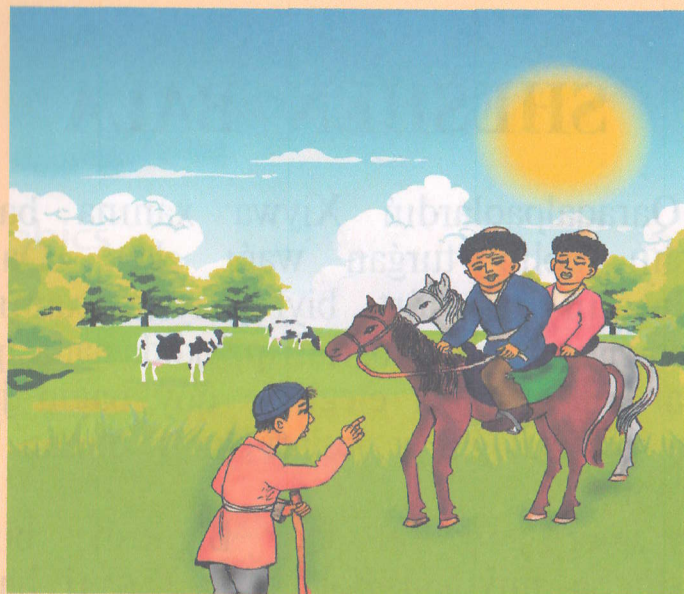
— Tapsam birewin, tappasam ekewin
soyıp beremen, — depti.

— Haw, mına balanıń deni saw ma? —
deydi biylerdiń birewi. — Tapsań birewin
soyasań, tappasań qalay ekewin soyasań?
Ol qalay?

Bala úndemepti. Sonda taǵı birewi tu-
rıp murnın gárdiytip:

— ılashıǵıń tar, jayǵaspaymız! Bizler on
tórt adambız! — depti.

—Ózimniń kewlim tarlıq etpese, ıla-
shıgım keń, sarayday, tıse beriń, — depti
bala taq-taq etip.

—Qoy, ońlıraq bir jer tabayıq, jú-
riń, — depti biylerdiń birewi zánigige
shirenip. Atlar tepsinip ala jónelipti.

—Bara beriń, qarańgı túsken soń
«áttegene-ay» degenniń úyine jetersiz,
sonda házillesersiz, — dep bala tayağın
uslap qala beripti.

Biyler birneshe saat jol júripti. Atları
qara suw bolıptı. Qızıl qıya qum, kózge
hesh nárse kórinbeydi. Tastay qarańgıda

jol tappay jón aldı qarabaraqqa soǵıp jú-
re almaptı. Biylerdiń birewi:

—Áy, áttegene-ay, baǵanaǵı balanıń
úyine qonıp-aq ketiwimiz kerek eken,
—deydi. Bunıń sózin basqaları da maqul-
lap, «ele de sol balaǵa barıp, ılashıǵında
qonıp, azanda jol sorayıq. Ol bala tegin
bala emes, qumdı gezgen bala, bir nárse
biler» dep hámmesi atların keyin burıp,
tún jarpı awǵanda óldim-taldım degende
atları aq kóbik bolıp balanıń ılashıǵın
tawıp alıptı. Uyılap atırǵan bala attıń
dúsirlisinen oyanıp, sırtqa shıqqınında
qayıp kelgen biylerdi kórdi. Bala lám-
mim demesten biylerdiń atların jayǵastıra
beripti.

Bala barlıq atlardıń jabıwların alıp, ıla-
shıǵınıń aldına tóseydi. Biyler shay iship
otırǵanda, kóp waqıttan keyin bala bir
ólgen ılaqtı qushaqlap, biylerdiń aldına
kelip:

—Otaǵasılar, men tapsam birewin, tap-
pasam ekewin soyaman degenimde kúlip
edińiz, meniń enshime tiygen bir ǵana
tuwsham bar edi, ózi de genje buwaz
edi. Áne, basqa mal tappaǵan soń soyıp

edim. Mınaw sonıń ishinen shıqqan ılaǵı, —dep eshkisiniń jarı góshin asıp, jarısın kábap islep beripti.

—Mına qoylar kimdiki, óziń kimniń balasısań, atıń kim? —dep biyler jabırlasıp soray baslaptı.

—Qoylardıń bári de páleńkes baydıki. Ózim «Qalbay kókjal» degenniń balasıman. Ákem Xiywa xanının aq pıshaq alǵan kisi, barıp turgan ójet edi, —deydi bala. Biylerdiń birewi:

—Al, ákeń qayda, óziń nege elsiz shólistanlıqta qoy baǵıp júrsen? —deydi.

—Way, otaǵası, onıń ózi uzaq ángime goy, —depti bala. Sonda biyler:

—Tań uzaq, ayta ber, inim, tınlaymız! —dep jabırlasıptı.

—Yaqshı onda, sizler jalıqpasańız, men aytıwǵa erinbeyin, —dep bala kúnge kúygen qara kózlerin biyik qumǵa bir qadap, ángimege kirisipti.

—Meniń ata jurtım anaw teńizde, bir atawda ákem balıq uslap, anam shıpta toqıp, kúneltip otıratuǵın edi. Ákem barıp turgan ójet edi. Bir kúni baydıkine Xiywa xanının salıq jıynawshı kelipti degennen

ákem jay-jagdaydı aytayın, dep awıl balıqshıları menen barsa, ol zańǵar sálem berip qolın sozǵan adamlarǵa oń ayaǵın usınıptı. Barlıq adamlar bunıń tutımına tańlansa da, bir nárse dewge batına almay, usınǵan ayaǵına qolın tiygizip, «sálemlesip» kete beripti. Sálemlesiw gezeǵi ákeme de kelipti. Ákem barıp, «Qáne, taqsır, qolıńızdı berıń» dep qolın sozsa, qol ornına peshexananı kóterip, bir ayaq shıǵıptı. Ójet adamnıń bunnan basqa endi qay jerde ashıwı keledi deyseń,

qaltasınan sholaq shaqqısın suwırıp alıp, bas barmaqtan salıp jiberipti de, oljağa túsirgen barmağın qaltasına salıp, tuwrı úyge qaytıptı. Tınlap otırğan biyler «ıń...ń...awa» dep xoshlap qoyıptı. Bala ángimesin ayta beripti:

— Sonnan keyin ashıwına buwlıqqan biy «Qalbay kókjal»dı baylań depti. Kelgen jasawıllarğa aǵam «Sizler meni baylamań, biydiń aldına ózim baraman» dep birewiniń artına mingesip biydiń aldına kelipti.

«Biy aǵa, siz qapa bolmań, maǵan bir at beriń, men ózim barıp, Xiywa xanı menen sóylesip kelemen» degende biy ashıwlanıp, «Má, saǵan Xiywa xanı! Haw, adam soyıp hám xannan jarlıq alıp qayta-tuǵın sen kimseń?! Qáne, kóp bılshılđama, jazańdı beremen. Haw, jigitler, baylań mına atańa náletti! Bunıń xandı bassıǵanday ne kúshi bar eken?» dep ǵázeplenipti. Biraq, umtılgan jigitlerdiń bárin jıǵıp salıp, aǵam beldewdegi biy menen meterdiń qos atınıń birin minip turıp: «Há, shabazım, men Xiywaǵa baratırman, bes ayda kele almasam, dar-

ǵa asılıp ólgenim. Onda as-abatımdı berip, ishińdegi bala bolsa, atın Jalgızbay qoyarsań, qız tuwsań óziń bil» dep atqa qamshını basıp tartıp ketipti. Sonda usı qumlardı basıp ótipti, — dep bala qumnıń biyigindegi shanslıwlı turǵan quw sıırıqtı kórsetipti. Biraq, biyler sıırıqqa qarasa da balanıń sırina túsınbey «ıń-ıń» desip tınlap otıra beripti. Bala sózin dawam ete beripti:

— Ákem usı qumlardı basıp ótip, qos attı almagezek minip, salqın menen júrip otırıptı. Neshshe künler júrip harıp-talıp Xiywaǵa jetipti. Onı xan sarayı aldında dárwazabanlar kútip alıp, ne maqsette kelgenligin soray baslaptı. Sonda ákem:

— Qaraqalpaqtıń biyimen, xan shaqırt-qan eken, soǵan keldim, — depti.

Tańırqaǵan dárwazaban:

— Haw, qaraqalpaqqa biy bolsań, mına ústińdegi láttelerin ne? Qoy, sen biy emes, urı shıǵarsań, seniń bul turısıńnan biy bolmaqtan, patsha bolsań da xanımız qabıl etpeydi, tur, ayda! — depti. Ízalangán ákem:

qaltasınan sholaq shaqqısın suwırıp alıp, bas barmaqtan salıp jiberipti de, oljağa túsirgen barmağın qaltasına salıp, tuwrı úyge qayıptı. Tıńlap otırğan biyler «ıń...ń...awa» dep xoshlap qoyıptı. Bala áńgimesin ayta beripti:

—Sonnan keyin ashıwına buwlıqqan biy «Qalbay kókjal»dı baylań depti. Kelgen jasawıllarğa aǵam «Sizler meni baylamań, biydiń aldına ózim baraman» dep birewiniń artına mingesip biydiń aldına kelipti.

«Biy aǵa, siz qapa bolmań, maǵan bir at beriń, men ózim barıp, Xiywa xanı menen sóylesip kelemen» degende biy ashıwlanıp, «Má, saǵan Xiywa xanı! Haw, adam soyıp hám xannan jarlıq alıp qayta- tuǵın sen kimseń?! Qáne, kóp bılshıl- da- ma, jazańdı beremen. Haw, jigitler, baylań mına atańa náletti! Bunıń xandı bassıńanday ne kúshi bar eken?» dep ǵázeplenipti. Biraq, umılǵan jigitlerdiń bárin jıǵıp salıp, aǵam beldewdegi biy menen meterdiń qos atınıń birin minip turıp: «Há, shabazım, men Xiywaǵa ba- ratırman, bes ayda kele almasam, dar-

ǵa asılıp ólgenim. Onda as-abatımdı berip, ishińdegi bala bolsa, atın Jalgızbay qoyarsań, qız tuwsań óziń bil» dep atqa qamshını basıp tartıp ketipti. Sonda usı qumlardı basıp ótipti, —dep bala qumnıń biyigindegi shansılıwlı turǵan quw sıırıqtı kórsetipti. Biraq, biyler sıırıqqa qarasa da balanıń sırina túsınbey «ıń-ıń» desip tıńlap otıra beripti. Bala sózin dawam ete beripti:

—Ákem usı qumlardı basıp ótip, qos attı almagezek minip, salqın menen júrip otırıptı. Neshshe kúnler júrip harıp-talıp Xiywaǵa jetipti. Onı xan sarayı aldında dárwazabanlar kútip alıp, ne maqsette kelgenligin soray baslaptı. Sonda ákem:

—Qaraqalpaqtıń biyimen, xan shaqırt- qan eken, soǵan keldim, —depti.

Tańırqaǵan dárwazaban:

—Haw, qaraqalpaqqa biy bolsań, mına ústińdegi láttelerin ne? Qoy, sen biy emes, urı shıǵarsań, seniń bul turısıńnan biy bolmaqtan, patsha bolsań da xanıımız qabil etpeydi, tur, ayda! —depti. Ízalanǵan ákem:

—Jolda urılarga jolıgıp, óltiretuǵın bolǵan soń kiyimlerimdi, teńgelerimdi berip, zorga qutılıp kiyatırman, ótinish, jiberiń, ishke kirip azıraq tınıǵayın!— dep dárwazabanlardı aldap, zorga ishke kırıpti.

Tar qapılı keń saraylardan ótip, xanniń aldına barıp, sálem beripti.

—Taqsır, biziń elge bir meterińizdi jibergen eken siz. Barıp sálem bersek, bárimiz benen de peshexanada jatıp, ayaǵı menen sálemlesti. Bargan adamǵa ayaǵın súydiredi, qolın bermeydi. Sonnan keyin usınǵan ayaǵınıń bas barmaǵın kesip alıp, jalǵız ózim kelip otırman, taqsır,—dep xanniń aldına bas barmaqtı shıǵarıp qoyıptı.

Xan sol kúnniń erteńine qos jasawıl jiberip, bayaǵı tákabbir meterdi quwdırıp alıp, darga astırıptı. Ákeme xan biylik dárejesin berip, sarpay jawıp, elimizge qaytarıptı.

Xalıq burıńǵı zalım biydiń kelmeske ketkenine quwanıp qalıptı. Biraq, aradan birneshe kún ótkennen keyin bayaǵı kekli biydiń gázzapları ákemdi ańlıp jatıp óltirip ketipti. Áne, sonnan qalǵan Jalǵızbay men

edim. Anaw jalǵız qábir meniń ákemniń qábiri,—dep bala eńkildep jılap jiberipti.

—Balam, onnan soń bul jerge qalay keldiń, ayta ber?—dep biyler jabırilasıp sorap, qoymaǵan soń bala solıǵın basıp:

—Ólgen xabarın esitip, izlep elden shıǵıp kettim. Kelsem góshlerin ǵarga-quzǵın jep, tek sawsaǵan súyekleri qalıptı. Bárin jiynap, sol tóbege kómip, elime kettim. Elime bargannan soń eki aydan keyin anam da qaytı bolıp qaldı. Onı da jayǵastırıp, endi qayda keterimdi bilmey, ólgen ákemniń qábiriniń basına kelip jatsam, túsimde ákem maǵan «on tárepińde kúnniń astına bir kún jol jú. Bir bayǵa ushıraysań, soǵan shopan bolıp, otlı jer taptım dep usı jerge qoylarıńdı aydap kel, sóyt te jata ber, balam» dedi. Aytqanınday baydı tawıp alıp, shopan boldım, mınaw qoy-eshkiler sonıki,—dep bala sózin ayaqlaptı.

Biyler qula dúzde japadan jalǵız ózi ómir súrip júrgenine, onıń aqılına, danalığına hayran qalıp, azanda oylasıp, biyler alıp ketiwdi maqul kóripti. Solay etip, qoyların bayǵa tapsırıp, balanı alıp

Xiywağa jol tartıptı. Bala jolda ketip baratırıp, Xiywa xanınıñ teñiz boyında, Xiywadan uzaq jasawshı puqaralarına «yabındı kisnetpe, almawıtı baytalım ish taslaydı» dep ájiwa qılatuğın sózleri yadına túsip, Xiywa xanına bir pánt bereyin, dep oyladı. Neshshe kún jol júrip Xiywağa jetipti.

Bala qalanıñ shetinde bir jerge biylerdi toqtatıp, bir mılıq, bir túye, bir eshki ákelip beriwdi soraydı. Biyler barlıgın tayın etipti. Bala kóshe boylap iyt kórinse óltire beripti.

Bul xabar xanga jetip, xan balanı shaqırtıp aldı. Bunnan keyin bala túyege minip, eshkini aldına óngerip sarayğa kirip barıptı. Gázeplengen xan balaga:

— Qaydan kelgen balasañ, nege iytlerdi atıp júrsen? — depti. Bala:

— Men teñiz etegindegi uzaqtağı puqarañızdıñ birimen. Iytleriñniñ dawısınan bizler tınısh uyqılay almadıq. Sol sebepli kelip atıp atırman, — depti.

Xan ashıwlanıp:

— Haw, aqmaq bala ekenseñ goy, tuw alıstağı siziñ elge Xiywanıñ iytleriniñ dawısı qalay jetedi?! — dep balanı sógipti.

— Taqsır, biziñ yabılardıñ kisnegenin siziñ almawıtı baytalıñızdıñ qulağına jetkende, iytleriñizdiñ dawısı bizlerge jetpey me? — depti. Balanıñ mına sózine tutilğan xan ne derin bilmey, tómén qaraptı. Sonda xannıñ «aqıllı» wáziri:

— Ey, bala, sen jekkemiseñ ya jası úlkeniñ bar ma? — depti. Bala túyeni kórsetip:

— Mınaw meniñ jası úlkenim, — depti.

— Haw, jası úlken degenniñ mánisin de bilmeytuğın biyshara ekenseñ-aw, aldında saqalı selkildegен jası úlkeniñ bar ma dep sorap atırman? — depti wázir.

— Ha, saqallı jası úlkeni soraysız ba? — dep eshkiniñ saqalın uslap turıp: — Mine, saqallı jası úlkenimiz, — depti. Usı waqıtta tunjırap otırğan xan kúlip jiberip, qasındağı sheshen wáziriniñ de baladan jeñilip qalğanına hayran bolıptı.

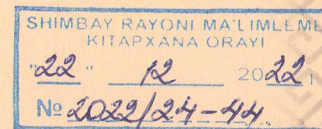
Xan qasına balanı shaqırıp alıp:

— Bala, sen uzaqтан теңиздің бойнан
kelgen bolsañ kim degenniñ balasısañ?
Bunda nege keldiñ? — dep soray beripti.

— Taqsır, ákem Qalbay kókjal degen, óz
atım Jalgızbay. Meniñ sizden tilegim: usı
waqıtqa shekem biziñ eldi qorlap, adam
qatarına qospay keldiñiz. Jılда salıqtı da
basıp salıp, xalıqtı qıratuğın boldıñız.
Mine, sonsha ğáziyneleriñ tolı altındı
xalıqqa jumsamay, qurı saqlap qoyıpsız,
óziñiz ólgen soñ, sonnan buyıratuğın
bir-bir kepinlik shıt. Xalqıñ ash-jalañash
bolıp atırғanda, siziñ altın saqlap otırға-
nıñız adamshılıqqa tuwrı kele me, taqsır?!
— depti.

Sonnan keyin xan da, xannıñ wázirleri
de bul balanıñ danışpanlıǵına, sheshenli-
gine, mártligine hayran qalıptı. Neshshe
kúnler xannıñ sheshenleri menen aytısıp,
bárin jeñipti. Bala teñiz boyındaǵı ellerdi
Xiywa xanınıñ bir jılgı alım-salıǵınan
qutqarıp, sóytip ákesiniñ biylik súrgen
jerine ózi biy bolıp kelipti. Xalıq toq,
qurǵınlı jasap, murat-maqsetine jetipti.

Qaraqalpaq xalıq ertegi

SHESHEN BALA

Nókis – «AVANGARD-BASPA» – 2022

Redaktor *I. Serjanov*

Tex. redaktor *N. Qaypbergenova*

Operator *D. Sapaeva*

Original-maketten basıwǵa ruqsat etilgen waqtı 18.04.2022.

Форматы 60x84¹/₁₆. Тип «Times KRKP» garniturası. Керль 15.

Ofset qaǵazı. Ofset baspa usılında basıldı.

Kólemi 1,0 б.т. 0,84 shártli b.t. 0,88 esap b.t.

Nusqası 100 дана. Bahası shártnama boyınsha. Buyırtpa №013

951432-sanlı licenziya: 22.02.2021.

«AVANGARD-BASPA» baspası. 230103. Nókis qalası

Elektron mánzil: avangarbaspa@mail.ru

«AVANGARD-BASPA» JSHJ tipografyasında basıp shıǵarıldı.

Nókis qalası, I. Karimov kóshesi, 111-jay.